

Povezanost med mladostnikovimi odnosi s starši in vrstniki ter uživanjem zdravju škodljivih substanc

*Zlatka Cugmas**

Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Maribor

Povzetek: Problem raziskave je bil preučiti zveze med mladostnikovimi zaznavami odnosov z mamo, očetom in vrstnikom, nadzora s strani mame in očeta, vpliva, ki ga imajo nanj starši in vrstnik, in pogostostjo uživanja zdravju škodljivih substanc v življenju in zadnjem mesecu. V raziskavi je sodelovalo 151 študentov (43,7 %) in študentk (56,3 %), starih od 18 do 22 let. Rezultati so pokazali, da je pogostost uživanja zdravju škodljivih substanc statistično negativno povezana z mladostnikovo odprto komunikacijo ter zaupanjem v odnosu s starši in vrstnikom, stopnjo zaznanega nadzora s strani staršev ter zaznanim vplivom mame. Zveze med pogostostjo uživanja zdravju škodljivih substanc in zaznavo odtujenosti od staršev in vrstnika ter vpliva vrstnika pa so pozitivne.

Ključne besede: navezanost, odnosi v družini, medvrstniški odnosi, uporaba drog, mladostniki

The relation between adolescent's relationship with his/her parents and peers and substance use

Zlatka Cugmas

University of Maribor, Faculty of Education, Maribor, Slovenia

Abstract: The aim of the study was to investigate the correlations between adolescents' perception of their relationship with mother, father and peers, parental monitoring, parental and peer influence, and frequency of substance use in the life and in the past month. 151 college students (43,7 % male) aged 18-22 years participated in the study. The results showed statistically significant negative correlations between frequency of substance use and adolescents' perception of: (1) open communication and (2) trust in their relationship with mother, father and peers, (3) parental monitoring, and (4) mother's influence. The correlations between frequency of substance use and adolescents' perception of (1) alienation from parents and peer, and (2) influence of peer were positive.

Key words: attachment, family relations, peer relations, drug usage, adolescents

CC = 3020

*Naslov / Address: red. prof. dr. Zlatka Cugmas, dipl. psihologinja, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija, e-mail: zlatka.cugmas@uni-mb.si

Navezanost v obdobju mladostništva

V obdobju dojenčka varna navezanost na objekte navezanosti otroku omogoča raziskovanje fizičnega okolja. Tudi v naslednjih razvojnih obdobjih se ta funkcija varne navezanosti ohranja, pridružuje pa se ji nova, ki pride še posebno do izraza v obdobju mladostništva. Varna osnova v mladostništvu ni toliko pomembna za raziskovanje fizičnega okolja kot za raziskovanje lastne čustvene in spoznavne neodvisnosti od staršev (Allen, Hauser, Bell in O'Connor, 1994, cit. v Allen idr., 2003). Bloss (1967, cit. v Puklek Levpušček, 2003) trdi, da poteka mladostnikova separacija in individualizacija (le-to imenuje sekundarna z razliko od primarne, o kateri poroča M. Mahler (glej Mahler, Pine in Bergman, 1975), ki poteka v zgodnjem otroštvu) večinoma na spoznavni ravni. Ne da bi se nujno pretrgala čustvena vez s starši, mladostnik spremeni podobo staršev kot glavnega izvora opore, vodenja in potrjevanja samospoštovanja, hkrati pa sprejema odgovornost za to, kar je in kar počne. Za to pa potrebuje občutek varnosti. Zaznano izgubo omenjene vloge staršev nadomešča s povečanim druženjem z vrstniki in čustveno navezanostjo nanje. Kot ugotavlja M. Puklek Levpušček (2003), navezanost na starše ni regresivna vez, ki se je mora mladostnik osvoboditi, ampak se spreminja z razvojnimi nalogami. Avtorica navaja, da »mladostnikovo individualizacijo v odnosu s starši opredeljuje tako pridobivanje neodvisnega občutka sebe brez prekomerne odvisnosti od staršev, nekritične idealizacije in neselektivne identifikacije z njimi kot tudi ohranjanje pozitivne čustvene povezanosti s starši« (Puklek Levpušček, 2003, str. 84).

Allen s sodelavci in sodelavkami (2003) je v raziskavi, v kateri so sodelovali mladostniki, povprečno stari 15,9 let, in njihove mame, ugotovil, da je z mladostnikovo varno navezanostjo v največji meri povezana odsotnost idealizacije mame v primeru, da je mladostnikova zaznava njene opore velika. Odsotnost idealizacije torej ne pomeni zavračanja objekta navezanosti. Največ svobode pri izražanju svojih mnenj v situacijah, ko se ne strinjajo s starši o temeljnih življenjskih vprašanjih, izražajo tisti mladostniki, ki so varno navezani na svoje starše. Zavedajo se, da nestrinjanje z mnenji staršev ne bo poslabšalo njihovih medosebnih odnosov, saj si tako sami kot starši prizadevajo, da bi ohranili dobre odnose.

Na osnovi raziskave z istimi udeleženci kot v predhodno predstavljeni študiji so Allen, K. B. McElhaney, Kuperminc in K. M. Jodl (2004) ugotovili, da v obdobju od 16. do 18. leta starosti obstaja pomembna stabilnost v vzorcu navezanosti, a pojavljajo se tudi spremembe. Mladostniki, ki zaznavajo, da jim njihove mame v situacijah nestrinjanja nudijo oporo, ohranjajo varno navezanost, medtem ko mladostniki, ki so v situacijah nestrinjanja preveč osebno vpleteni, ki težko ohranjajo ali dosegajo avtonomnost, izražajo pri 18. letih starosti nižjo raven varne navezanosti.

Allen, M. Porter, C. McFarland, K. McElhaney in P. Marsh (2007) so preučili tudi vlogo mladostnikove navezanosti na očeta in vrstnike. Rezultati so podprli ugotovitve raziskav mladostnikove navezanosti na mamo. Mladostniki so izražali višjo raven varne navezanosti, če so si njihovi očetje prizadevali, da bi

v komunikaciji z mladostnikom v situacijah nestrinjanja o temeljnih življenjskih temah ohranili pozitiven ton in ne bi uporabljali grobih metod reševanja konfliktov. Varna navezanost je bila pomembno povezana z mladostnikovim iskanjem čustvene opore pri vrstniku, kakor tudi s sposobnostjo učinkovitega delovanja v večji skupini vrstnikov, tj. s sociometrično mero priljubljenosti. Na osnovi ugotovljene negativne zveze med mladostnikovo varno navezanostjo in njegovimi izkušnjami s pritiski s strani prijateljev, je moč sklepati, da je avtonomnost mladostnika pomembna tudi v odnosu do vrstnikov in ne le v odnosu do staršev. Torej je za mladostnika pomembno, da ne le v odnosu do mame, ampak tudi v odnosih do očeta in vrstnikov ustvari ravnotežje med lastno avtonomnostjo in povezanostjo s temi osebami.

Kljub temu, da postanejo za mladostnika odnosi z vrstniki pomembnejši kot so bili v predhodnih razvojnih obdobjih, večina mladostnikov želi oz. ima potrebo ohraniti starše kot objekte navezanosti, h katerim se zatečejo po oporo in udobje v situacijah negativnega stresa (West, Rose, Spreng, Sheldon-Keller in Adam, 1998).

Z razliko od predhodnih razvojnih obdobj se v obdobju mladostništva varnost navezanosti bolj kot v aktualnih odnosih navezanosti izraža kot notranji delovni model, ki se oblikuje na osnovi sedanjih in predhodnih izkušenj z navezanostjo. Varno organizacijo navezanosti v obdobju mladostništva in odraslosti označuje skladnost v pripovedovanju o izkušnjah in čustvih, povezanih z navezanostjo (Allen idr., 2007).

Mladostnikovo uživanje zdravju škodljivih substanc

Za obdobje mladostništva je značilna razvojna naloga vzpostavitve in vzdrževanje prijateljstva z vrstniki ter romantičnih odnosov. Mladostnik pospešeno išče družbo vrstnikov zunaj doma, kot npr. v diskotekah in na zabavah, kjer se odnosi z vrstniki povezujejo tudi z določenim tveganim obnašanjem, kot je kajenje cigaret in pitje alkohola (Træen in Nordlund, 1993, cit. v Engels in Bogt, 2001).

Teorija težavnega vedenja predpostavlja interakcijo med naslednjimi sistemi, ki napovedujejo težavno vedenje posameznika: vedenjskim (ki zajema tvegano vedenje in normalne vsakodnevne dejavnosti), osebnostnim (tj. samopodoba, vrednote), sistemom zaznave okoljskega sistema (tj. družine, vrstniške skupine in šole; gre za neposredne mere, kot so modeli posnemanja, in za posredne mere, kot sta opora in ujemanje med pričakovanji) in socialnim sistemom (ki vključuje demografske spremenljivke, kot je izobrazba in zaposlitev staršev) (Jessor, Donovan in Costa, 1991, cit. v Ciairano, van Schuur, Molinengo, Bonino in Miceli, 2006). Na osnovi teh sistemov se lahko diferencirajo zaščitni dejavniki (kot so pozitivno obnašanje, možnost udeležbe v konvencionalnih in dobro strukturiranih dejavnostih, osebne in socialne vrednote, nadzor nad tveganim obnašanjem, socialna opora) in dejavniki tveganja (kot so negativni modeli posnemanja, večja osebna ranljivost ipd.). S. Ciairano s sodelavci in sodelavkami (2006) je v raziskavi, v kateri so sodelovali mladostniki,

stari od 15 do 19 let, ugotovila, da prisotnost osebnih varovalnih dejavnikov, ki so povezani s šolsko uspešnostjo in visokim vrednotenjem šole, konvencionalnim in produktivnim vedenjem ter zdravimi, konvencionalnimi starši in prijatelji kot modeli posnemanja, zmanjša verjetnost, da bo mladostnik užival zdravju škodljive substance, kot so alkohol, tobak, marihuano, stimulanse ipd., medtem ko ranljivost v odnosih, ki se izraža s težnjo mladostnika po zabavnih in tveganih dejavnostih, poveča verjetnost, da bo mladostnik užival zdravju škodljive substance. Dejavniki tveganja je tudi osebna ranljivost, ki vključuje nizko samopodobo, depresivna čustva, doživljanje negativnih stresov, povezanih z družino, šolo, prijatelji ipd.

Tudi v nadaljnjem tekstu predstavljene raziskave podpirajo pomen dejavnikov naštetih sistemov pri tveganju, da bo mladostnik užival zdravju škodljive substance. Dejavniki, ki sodi v osebnostni sistem, je diagnoza motnje pozornosti/hiperaktivnost (ADHD). Raziskava z mladostniki, starimi 13 do 18 let (Molina in Pelham, 2003), je pokazala, da diagnosticirana ADHD motnja pomembno napoveduje uživanje zdravju škodljivih substanc v obdobju mladostništva, in sicer neodvisno od vedenjskih motenj. Delinkventno obnašanje v mladostništvu je namreč empirično ločeno od uživanja zdravju škodljivih substanc (Mason in Windle, 2002), čeprav vedenjske težave pomembno napovedujejo zgodnje uživanje zdravju škodljivih substanc (Lynskey in Fergusson, 1995). Večjo napovedno vrednost za uživanje zdravju škodljivih substanc v mladostništvu ima simptom motnje pozornosti kot impulzivnost vedenja oz. hiperaktivnost (Molina in Pelham, 2003). Motnja pozornosti je povezana z nizko učno uspešnostjo in s težavami v stikih z vrstniki (Molina idr., 1999, cit. v Molina in Pelham, 2003), kar verjetno prispeva k uživanju zdravju škodljivih substanc. Šolski neuspehi mladostnika odvrtačajo od konvencionalnih vrednot in vedenj, ki vključujejo dober šolski uspeh, in ga usmerjajo k manj konformističnim skupinam vrstnikov, ki tolerirajo uživanje zdravju škodljivih substanc oz. predstavljajo model posnemanja (Molina in Pelham, 2003).

Dejavnik osebne sistema, tj. samopodobo in samospoštovanje je v raziskavi s slovenskimi dijaki, ki so obiskovali prvi in četrti letnik srednje šole, preučila R. Marčič (2006a). Ugotovila je, da je z mladostnikovim vedenjem, ki škodi njegovemu zdravju (tj. pitje alkoholnih pijač, kajenje cigaret in marihuane, pretirano uživanje hrane, gledanje televizije in uporaba računalnika v prostem času), pozitivno povezana spolna samopodoba, negativno pa družinska, moralna, učna samopodoba ter samopodoba na področju obvladovanja zunanjega sveta in optimalnega prilagajanja. Interpretacija dobljenih rezultatov je kompleksna, a z vidika pričujočega prispevka je pomembna predvsem v zvezi z dejavniki družine in vrstnikov. Raziskava avtorice R. Marčič (2006a) je pokazala, da mladostniki, ki se dobro razumejo s starši in z njimi odprto komunicirajo, poročajo, da v manjši meri uživajo alkoholne pijače, kadijo cigarete in marihuano in uporabljajo računalnik v prostem času kot ostali vrstniki. Avtorica opisane raziskave sklepa, da mladostniki, ki so doma deležni opore in spodbude, bolj zaupajo v svoje sposobnosti, zato ne potrebujejo zdravju škodljivih substanc, da bi se približali vrstnikom in se počutili samostojne, niti nimajo potrebe po kljubovanju staršem.

Kot je delno že razvidno iz predhodnega teksta, lahko družina predstavlja zaščitni dejavnik ali dejavnik tveganja za mentalno zdravje otrok in mladostnikov, kakor tudi za njihovo uživanje zdravju škodljivih substanc (Gavazzi, Lim, Yarcheck, Bostic in Scheer, 2008).

Teoriji, ki poudarjata pomen navezanosti oz. vezi s starši kot zaščitnega dejavnika mladostnikovega uživanja zdravju škodljivih substanc, sta teorija socialnega nadzora in model socialnega razvoja (Drapela in Mosher, 2007). Osnovna predpostavka omenjenih teorij je, da mladostnik, ki nima tesnih čustvenih odnosov s starši oz. s člani družine, ne razvije vrednot, ki prevladujejo v okolju odraslih, le-te celo zavrača in se zato druži s tistimi vrstniki, ki zagovarjajo druge standarde obnašanja kot odrasli. V teh vrstniških skupinah lahko mladostnik to obnašanje opazuje, ga posnema in je zanj nagrajen. Po drugi strani, pa lahko primerna navezanost mladostnika na starše predstavlja zaščitni dejavnik proti uživanju zdravju škodljivih substanc.

Vzdolžna raziskava, ki sta jo izvedla Getz in Bray (2005) s srednješolci, je pokazala, da je mamin nadzor zaščitni dejavnik mladostnikovega uživanja alkohola. Tovrstni vpliv staršev pa se povezuje z varno navezanostjo mladostnika na starše in konstruktivno komunikacijo v družini. Tudi drugi avtorji (Bray, Adams, Getz in Baer, 2001; Dishion in McMahon, 1998; Duncan, Duncan in Hops, 1996; Duncan, Tildesley, Duncan in Hops, 1995) ugotavljajo, da družinski konflikti, uživanje alkohola pri starših, kakovost mladostnikove komunikacije s starši in starševski nadzor pomembno napovedujejo uživanje alkohola pri mladostnikih. Do omenjene povezave med starši in uživanjem zdravju škodljivih substanc pri mladostnikih prihaja tudi zaradi genetske posredovanosti nagnjenj od staršev na potomce (glej Plomin, DeFries, McClearn in Rutter, 1997).

Branstetter, Furman in Cottrell (2009) so odkrili, da je navezanost posredno povezana z uživanjem različnih škodljivih substanc (tj. pogostostjo uživanja tobaka, piva, vina, likerja, različnih mamil; s posledicami tega uživanja in s težavami pri nadzoru nad uživanjem teh substanc) v obdobju mladostništva, pri starosti od 14 do 16 let. Posredni dejavnik je starševski nadzor mladostnika. Višja raven varnosti v slogih navezanosti je v omenjeni vzdolžni študiji, ki je trajala dve leti, napovedovala višjo stopnjo nadzora in opore ter nižjo stopnjo negativne interakcije med mamo in mladostnikom (ki zajema konflikte, nasprotovanje in kritiziranje). Varnost v slogih navezanosti so izražali tisti mladostniki, ki so kljub težnji po avtonomiji ohranjali stabilne in zaupne odnose s starši. Nadzora niso razumeli kot težnje staršev po okrnitvi njihove samostojnosti, ampak so starši imeli večji nadzor zaradi zaupanja med njimi in njihovim mladostnikom.

Reinert in C. E. Edwards (2009) razlagata neposredno zvezo med navezanostjo in uživanjem zdravju škodljivih substanc. Izhajata iz teorije navezanosti, ki predpostavlja, da posamezniku izkušnje z varno navezanostjo dajejo občutek lastne učinkovitosti in omogočajo razvoj pričakovanj, da se bodo drugi ustrezno odzvali na njegove/njene čustvene potrebe. Če doživlja negativen stres, išče oporo pri drugih

in pričakuje, da bo le-ta učinkovita (Bowlby, 1988). Če pa ima posameznik izkušnje z anksiozno navezanostjo, so njegova tovrstna pričakovanja negativna, kar lahko povzroča težave pri uravnavanju lastnih čustev. Možno je, da jih začne uravnavati z uživanjem alkohola ali mamil (Brennan in Shaver, 1995; Cooper idr., 1998, cit. v Reinert in Edwards, 2009).

Hipotezo, da je mladostnikovo uživanje zdravju škodljivih substanc negativno povezano z njegovo varno navezanostjo na starše in ugodno družinsko klimo, je podprla tudi raziskava avtorjev Engels in Bogt (2001) z nizozemskimi mladostniki, starimi do 12 do 18 let. Hkrati pa je raziskava pokazala, da je mladostnikovo uživanje zdravju škodljivih substanc pozitivno povezano tako s količino (tj. čas, ki ga mladostnik preživi z vrstniki, imeti najboljšega prijatelja, število prijateljev, zaznava lastnega socialnega položaja) kot s kakovostjo (navezanost, opora, sprejemanje, kompetentnost) njegovih odnosov z vrstniki. Rezultati se ujemajo z ugotovitvami številnih drugih raziskovalcev (pregled v Engels in Bogt, 2001), ki kažejo, da je zmerno uživanje zdravju škodljivih substanc povezano z večjo prilagojenostjo mladostnika, večjo socialno integriranostjo mlajših odraslih, večjo sociabilnostjo mladostnika, z daljšim časom, preživetim z vrstniki, s tem, da ima mladostnik tesnega prijatelja, in dobro razvite socialne spretnosti. To kaže, da je določena (nižja) raven eksperimentiranja s tveganim obnašanjem normativna za dobro prilagojene mladostnike. Kot ugotavljata avtorja raziskave, so potrebne medkulturne raziskave, tj. v državah z različno stopnjo legalizacije zdravju škodljivih substanc. Možno tudi je, da zmerno tvegano obnašanje mladostniku lajša druženje z vrstniki, obstaja pa tudi verjetnost, da je zveza obratna, da mladostniki, za katere je značilno pomanjkanje samozavesti v socialnih odnosih in se ne zaznavajo sprejeti s strani vrstnikov, manj časa preživijo z njimi in imajo manj možnosti za vpletenost v tvegane dejavnosti, kot je uživanje zdravju škodljivih substanc.

Raziskovalni problem s hipotezami

Problem raziskave je ugotoviti povezanost med mladostnikovo navezanostjo na mamo, očeta ter vrstnika in med pogostostjo uživanja zdravju škodljivih substanc. Ker je možno, da omenjena zveza ni neposredna, je problem raziskave preveriti še mladostnikovo zaznavo nadzora, ki ga imata nad njim njegova mama in oče, ter mladostnikovo zaznavo vpliva, ki ga imajo nanj starši in vrstnik. Kot navaja S. Ciairano s svojimi sodelavci in sodelavkami (2006), je bolj smiselno meriti mladostnikovo zaznavo tovrstnih okoljskih dejavnikov, kot pridobiti njihove objektivne ocene, saj ima zaznava večji vpliv na mladostnikovo obnašanje kot objektivne mere. Na osnovi ugotovitev v predhodnem tekstu citiranih avtorjev raziskav tovrstne problematike sem oblikovala delovno hipotezo, da bodo mladostnikovi bolj kakovostni odnosi z mamo, očetom in vrstnikom povezani z večjim zaznanim nadzorom staršev nad mladostnikovim življenjem in večjim zaznanim vplivom staršev in vrstnika na njegovo življenje. Višje ravni zaznanega nadzora mame in očeta bodo povezane z

večjim zaznanim vplivom, ki ga imajo na mladostnika starši, in z manjšim zaznanim vplivom, ki ga ima nanj vrstnik. Višje ravni zaznanega vzajemnega zaupanja, kakovosti komunikacije med mladostnikom in mamo, očetom in vrstnikom, mladostnikove neodtujenosti od mame, očeta in vrstnika, zaznanega nadzora mame in očeta nad mladostnikovim življenjem in zaznanega vpliva staršev ter nižja raven zaznanega vpliva vrstnika nad mladostnikovim življenjem bodo povezane z manjšo pogostostjo uživanja zdravju škodljivih substanc.

Cilj raziskave je preveriti tudi vlogo spola, starosti, zaključene srednje šole, odgovarjanja za partnerja oz. prijatelja pri mladostnikovi zaznavi odnosov s starši in vrstnikom ter uživanju zdravju škodljivih substanc. Ker nisem zasledila raziskav, ki bi sistematično obravnavale omenjene spremenljivke, sem oblikovala ničelno hipotezo, da omenjene spremenljivke niso povezane z mladostnikovo zaznavo odnosov s starši in vrstnikom in uživanjem zdravju škodljivih substanc.

Metoda

Udeleženci

V raziskavi je sodelovalo 151 študentov in študentk prvega letnika naslednjih fakultet: Filozofska fakulteta (43,0 %; prevladujeta študijski smeri Psihologija in Pedagogika), Fakulteta za elektrotehniko, računalništvo in informatiko (35,1 %; prevladujeta študijski smeri Informatika in tehnologije komuniciranja ter Elektrotehnika), Pedagoška fakulteta (17,2 %; prevladuje študijska smer Likovna pedagogika) in druge fakultete (Fakulteta za strojništvo, Pravna fakulteta, Fakulteta za varnostne vede in Fakulteta za gradbeništvo). 43,7 % udeležencev je bilo moškega spola, 56,3 % pa ženskega. Udeleženci so bili stari od 18 do 22 let ($M = 19,6$ let, $SD = 0,7$ let). Po klasifikaciji razvojnih obdobij (glej Zupančič, 2004) jih je možno opredeliti kot mladostnike, čeprav se v sodobni razvojni psihologiji obdobje od 18. do 25. leta opredeljuje tudi kot obdobje prehoda v odraslost. 66,9 % udeležencev je zaključilo gimnazijski program, 31,1 % pa strokovno srednjo šolo. 97,4 % udeležencev je odgovarjalo na vprašanja ocenjevalnih lestvic za biološko mamo, 84,8 % za biološkega očeta, 45,7 % za partnerja, 49 % za prijatelja in 3,3 % za vrstnika ali vrstnike (eden udeleženec o tem ni posredoval podatka).

Pripomočki

Vprašalnik navezanosti na starše in vrstnike (Inventory of parent and peer attachment, IPPA; Armsden in Greenberg, 1987). IPPA vsebuje 25 postavk, katerih vsebina temelji na teoriji navezanosti. Mladostnik oceni postavke na pet-stopenjski Likertovi lestvici (1 – skoraj nikoli ali nikoli ne drži, 2 – pogosto ne drži, 3 – včasih drži, 4 – pogosto drži, 5 – skoraj vedno ali vedno drži). Postavke odražajo naslednje

vzorci navezanosti: *stopnja vzajemnega zaupanja, kakovost komunikacije in stopnja jeze oz. odtujitve*. Izvirni vprašalnik je namenjen osebam, starim 15 do 20 let, ki odgovarjajo o svojih odnosih z mamo, očetom in vrstniki. Postavke vprašalnika navezanosti na mamo in očeta so vsebinsko identične, medtem ko se vprašalnik navezanosti na vrstnike po nekaterih postavkah razlikuje od vprašalnikov za starše. Avtorja vprašalnika (Armsden in Greenberg, 1987) sta odkrila ustrezno notranjo zanesljivost, merjeno s Cronbachovim alfa koeficientom, ki je znašal za navezanost na mamo ,87, za navezanost na očeta ,89 in za navezanost na vrstnike ,92. Izračunana je bila tudi test-retest zanesljivost z razmikom treh tednov, ki je znašala ,93 za navezanost na starše in 0,86 za navezanost na vrstnike. (V pričujoči raziskavi je bila izračunana notranja zanesljivost za vse uporabljene ocenjevalne lestvice, koeficienti so predstavljeni v poglavju Rezultati). Postavke IPPA merijo zaupanje mladostnika oz. mladostnice, da ga/jo objekt navezanosti razume in spoštuje njegove/njene potrebe in želje, je torej občutljiv za njegove/njene potrebe, se odziva na njegova/njena čustvena stanja in je dostopen, ko ga mladostnik/ca potrebuje. Postavke merijo tudi jezo in odsotnost navezanosti na pomembne druge osebe. V pričujoči raziskavi so bile uporabljene tri različice IPPA z enakimi postavkami (uporabljene so bile postavke vprašalnikov za starše), pri katerih je udeleženec posebej ocenil svoj odnos z mamo, očetom in vrstnikom. Udeleženci so dobili navodilo, naj odgovarjajo za partnerja(ico); če ga(je) nimajo, za prijatelja(ico); če ga(je) nimajo, pa za vrstnika(ico) oz. vrstnike(ice). Na ta način lahko sklepamo, da so odgovarjali za tistega vrstnika oz. vrstnike, ki ima(jo) nanje največji vpliv. V nadaljnjem tekstu uporabljam besedo »vrstnik« za vse omenjene kategorije, kadar le-te niso izrecno poudarjene. Bila je izvedena analiza glavnih komponent ocen, dobljenih s tremi različicami IPPA (glej poglavje Rezultati), ki so se upoštevale pri nadaljnji analizi podatkov.

Ocenjevalna lestvica mladostnikove zaznave nadzora staršev nad njegovim življenjem (v nadaljevanju Nadzor). Lestvica Nadzor pomeni dopolnitev lestvice nadzora tujih avtorjev (Monitoring Scale; Brown, Mounts, Lamborn in Steinberg, 1993). Izvirna lestvica vsebuje pet postavk, dopolnjena (ki je bila uporabljena v pričujoči raziskavi) pa enajst. Uporabljeni sta bili dve različici lestvice Nadzor, in sicer prva se začne s stavkom »Koliko vaša mama ve o tem...«, druga pa s stavkom »Koliko vaš oče ve o tem...«. Dopolnitev v pričujoči raziskavi uporabljene lestvice je tudi različica za očete, ki vsebuje enake postavke kot lestvica za mamo. Udeleženec oceni postavke na 5-stopenjski Likertovi lestvici (1 – *skoraj nič ali popolnoma nič ne ve*, 2 – *zelo malo ve*, 3 – *malo ve*, 4 – *veliko ve*, 5 – *zelo veliko ve*). Višje število točk pomeni večjo seznanjenost mame oz. očeta s tem, kje je udeleženec v nočnih urah, kako uspešen je pri študiju, s čim se ukvarjajo njegovi prijatelji, o njegovih načrtih za prihodnost, o njegovem verskem prepričanju ipd. Podatki o zanesljivosti lestvice so zapisani v tabeli 1.

Ocenjevalna lestvica mladostnikove zaznave vpliva, ki ga imajo nanj pomembne druge osebe (v nadaljevanju Vpliv). Sestavila sem lestvico Vpliv, ki vsebuje enajst postavk, primerljivih s tistimi v lestvici *Nadzor*, dodane pa so postavke o vplivu na

udeležencevo rekreacijo, vrednote, odnose s sorojenci, spalne navade, zunanost, izbiro študija oz. poklica ipd.

Obstajata dve različici lestvice Vpliv, in sicer prva se začne z vprašanjem »Koliko vaši starši vplivajo na ...«, druga pa z vprašanjem »Koliko vaš vrstnik vpliva na ...«. Tudi pri lestvici Vpliv so udeleženci dobili navodilo, naj odgovarjajo za partnerja(ico); če ga(je) nimajo, za prijatelja(ico); če ga(je) nimajo, pa za vrstnika(ico) oz. vrstnike(ice). Lestvico sestavlja osemindvajset postavk, ki jih udeleženec oceni na 5-stopenjski Likertovi lestvici (1 – skoraj nič ali nič, 2 – zelo malo, 3 – malo, 4 – močno, 5 – zelo močno). Podatki o zanesljivosti lestvice so zapisani v tabeli 1.

Ocenjevalna lestvica mladostnikovega uživanja zdravju škodljivih substanc (v nadaljevanju Substance). Lestvica Substance je z novimi postavkami razširjena tuja Lestvica uživanja drog za mladostnike (Drug Involvement Scale for Adolescents, DISA; Eggert, Herting in Thompson, 1996). Lestvica Substance se začne s stavkom »Kako pogosto uživata ...«. Vsebuje 10 postavk, ki zajemajo različne zdravju škodljive substance. Pogostost uživanja teh substanc v življenju udeleženec oceni na 4-stopenjski Likertovi lestvici (1 – 0-krat, 2 – 1-krat, 3 – občasno, 4 – redno), pogostost uživanja v zadnjem mesecu pa na 7-stopenjski lestvici (1 – 0-krat v zadnjih 30 dnevih, 2 – 1-krat v zadnjih 30 dnevih, 3 – 2-3-krat v zadnjih 30 dnevih, 4 – 1-krat na teden v zadnjih 30 dnevih, 5 – nekajkrat na teden v zadnjih 30 dnevih, 6 – skoraj vsak dan v zadnjih 30 dnevih, 7 – vsak dan v zadnjih 30 dnevih). Izvirna lestvica DISA vsebuje še dodatek, pri katerem mladostnik oceni negativne posledice uživanja zdravju škodljivih substanc, česar pa lestvica, sestavljena z namenom pričujoče raziskave ne vsebuje. Da je lestvica DISA veljaven merski pripomoček, kažejo korelacije z lestvico, na kateri so prijatelji ocenili, kako pogosto udeleženci uživajo zdravju škodljive substance (glej Branstetter, Furman in Cottrell, 2009).

Postopek

Podatke pričujoče raziskave so zbrale avtorica prispevka in študentke izbirnega predmeta Razvoj navezanosti in njene aplikacije na oddelku Psihologija Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Zbiranje podatkov je potekalo februarja in marca 2010, in sicer skupinsko, v predavalnicah izbranih fakultet ali individualno na domu udeležencev raziskave. Izpolnjevanje ocenjevalnih lestvic je trajalo približno pol ure.

Podatki so bili obdelani s statističnim programom SPSS. Izračunana je bila osnovna opisna statistika, za preverjanje razlik v ocenah mladostnikovih odnosov s starši in vrstnikom, nadzora in vpliva glede na objekte navezanosti (to so mama, oče, vrstnik) t-test parov, za preverjanje pomembnosti razlik med skupinami glede na spol, končano srednjo šolo in odgovarjanje za prijatelja oz. partnerja enosmerna analiza variance in hi-kvadrat test, za preverjanje zvez med spremenljivkami pa Pearsonov korelacijski koeficient oz. neparametrični Spearmanov ρ (tj. med podatki uživanja zdravju škodljivih substanc, ki so na ordinalnem nivoju, in merami na

ostalnih uporabljenih lestvicah, ki so na intervalnem nivoju). Podlestvice IPPA so bile ugotovljene na osnovi analize glavnih komponent, notranja zanesljivost vseh uporabljenih lestvic in podlestvic pa s Cronbachovim alfa koeficientom.

Rezultati z razpravo

Komponentna struktura IPPA

Analiza glavnih komponent IPPA je dala ustrezno rešitev z vidika interpretacije strukture lestvice. Z varimax rotacijo (ki se po izhodih ni pomembno razlikovala od oblimin rotacije) je za navezanost na mamu in očeta podprla izvirne komponente pripomočka (Armsden in Greenberg, 1987). Število komponent sem ugotovila z Guttman – Kaiserjevim kriterijem ($\lambda > 1$). Za navezanost na mamu so komponente pojasnile 60,25 % skupne variance, prva komponenta, tj. odprta komunikacija 24,45 %, za navezanost na očeta pa so komponente pojasnile 62,17 % skupne variance, prva komponenta, tj. prav tako odprta komunikacija 29,08 %. V posamezno podlestvico so bile uvrščene le postavke s komponentno nasičenostjo, večjo od ,40. Podlestvica odprta komunikacija vsebuje postavke, kot so: »O stvareh, ki me skrbijo, želim dobiti njeno/njegovo mnenje.«; »Opazi, ko sem zaradi česa vznemirjen/a.«; »Zaupam ji/mu svoje težave in skrbi.«; »Pomaga mi bolje razumeti sebe.« Podlestvica zaupanje vsebuje postavke, kot so: »Spoštuje moje občutke.«; »Sprejme me takšnega/takšno kot sem.«; »Zaupam moji presoji.«; »Zaupam ji/mu.« Podlestvica odtujenost vsebuje postavke, kot so: »Nesmiselno se mi zdi pred njo/njim izražati, kaj čutim.«; »Če z njo/njim govorim o svojih težavah, se počutim osramočeno in neumno.«; »Ima svoje težave, zato je/ga ne obremenjujem s svojimi.«; »Ob njej/njem se prehitro razburim.« Da bi vse komponente IPPA izražale mladostnikove odnose s starši ali vrstnikom v isti smeri (tj. pozitivni), sem v nadaljnji analizi ocene postavk podlestvice odtujenost pretvorila (5 v 1, 4 v 2, 2 v 4 in 1 v 5) in podlestvico poimenovala neodtujenost. Ocena posamezne podlestvice predstavlja povprečno oceno postavk, ki sestavljajo podlestvico.

Za navezanost na vrstnika sta v smislu interpretacije dali najbolj ustrezno rešitev dve komponenti, ki sta pojasnili 55,03 % skupne variance, prva komponenta, odprta komunikacija in zaupanje 37,3 %, ostalo pa komponenta neodtujenost. Postavke izvirnih podlestvic odprta komunikacija in zaupanje so se v pričujoči raziskavi za vrstnika združile v eno komponento. Vse dobljene komponente imajo visoko notranjo zanesljivost (glej tabelo 1). Število postavk, ki so bile uporabljene v končni verziji posameznih podlestvic, navajam v tabeli 1.

Opisne vrednosti, predstavljene v tabeli 1, in izračuni *t*-testov parov kažejo, da so ocene odprte komunikacije ($t = 5,00$, $df = 126$, $p < ,001$) in neodtujenosti ($t = 21,65$, $df = 147$, $p < ,001$) statistično pomembno višje za navezanost na mamu kot na očeta. Najvišje pa so za navezanost na vrstnika (komunikacija z mamu in

Tabela 1. Opisne vrednosti uporabljenih lestvic in podlestvic

(Pod)lestvica	<i>n</i> postavk	α	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Odprta komunikacija (mama)	10	0,84	1,70	4,60	3,31	0,62
Zaupanje (mama)	9	0,91	1,56	5,00	3,92	0,73
Neodtujenost (mama)	6	0,81	1,67	5,00	3,71	0,75
Odprta komunikacija (oče)	12	0,94	1,00	4,50	2,98	0,80
Zaupanje (oče)	7	0,91	1,29	5,00	3,81	0,82
Neodtujenost (oče)	6	0,80	1,33	4,50	3,28	0,60
Odprta komunikacija / zaupanje (vrstnik)	17	0,95	1,94	5,00	4,07	0,62
Neodtujenost (vrstnik)	8	0,84	1,88	5,00	4,06	0,65
Nadzor (mama)	17	0,91	1,75	4,94	3,35	0,70
Nadzor (oče)	17	0,89	1,00	4,44	2,80	0,69
Vpliv (starši)	28	0,93	1,04	4,33	2,28	0,62
Vpliv (vrstnik)	28	0,94	1,00	4,04	2,40	0,71

komunikacija/zaupanje z vrstnikom: $t = 10,48$, $df = 136$, $p < ,000$; zaupanje z mamo in komunikacija/zaupanje z vrstnikom: $t = 2,01$, $df = 141$, $p < ,05$; neodtujenost od mame in neodtujenost od vrstnika: $t = 5,46$, $df = 147$, $p < ,001$; komunikacija z očetom in komunikacija/zaupanje z vrstnikom: $t = 13,75$, $df = 131$, $p < ,001$; zaupanje z očetom in komunikacija/zaupanje z vrstnikom: $t = 3,47$, $df = 132$, $p < ,001$; neodtujenost od očeta in neodtujenost od vrstnika: $t = 12,90$, $df = 147$, $p < ,001$). Glede na dejstvo, da je več kot 45 % v udeležencev odgovarjajo za partnerja, so ocene bolj kakovostne navezanosti na vrstnika kot starše, pričakovane. Ti rezultati kažejo, da bi bilo smiselno v nadaljnjih raziskavah povečati vzorec udeležencev in podatke analizirati ločeno za vrstnike, do katerih mladostnik ni razvil prijateljskih vezi, prijatelje in partnerje. Pričakujem, da se odnosi mladostnika/ce z vrstniki, prijateljem in partnerjem/ico pomembno razlikujejo. V pričujoči raziskavi te razlike niso bile osrednji predmet raziskovanja.

Kot zaznavajo udeleženci, imajo mame nad njihovim življenjem statistično pomembno večji nadzor kot očetje ($t = 10,21$, $df = 126$, $p < ,001$). Da ima nanje večji vpliv vrstnik kot starši ($t = 2,25$, $df = 121$, $p < ,05$), se ujema z ugotovitvami drugih avtorjev (pregled v Bauman, Carver in Gleiter, 2001), da s starostjo mladostnikov vpliv, ki ga imajo nanje starši, pada, vpliv vrstnikov pa narašča.

Izračuni Pearsonovih korelacijskih koeficientov med podlestvicami kažejo visoko ujemanje med udeleženčevo navezanostjo na mamo in očeta (vse zveze med podlestvicami so pomembne in znašajo od $r = ,32$, $p < ,001$ do $r = ,96$, $p < ,001$), med podlestvicami navezanosti na starše in navezanosti na vrstnika obstajajo od možnih dvanajstih samo štiri statistično pomembne zveze (pri teh je povprečen $r = ,25$). Tudi te zveze so pozitivne. Rezultati podpirajo ugotovitve M. Puklek Levpušček (2001), da v

obdobju mladostništva vrstniki nimajo kompenzatorne vloge, ki bi nadomestila vlogo staršev. Mladostnikovi odnosi s starši in z vrstniki so lahko precej neodvisni.

Ocene navezanosti, nadzora staršev, vpliva staršev ter vrstnika, pogostosti uživanja zdravju škodljivih substanc glede na spol, starost, končano srednjo šolo in odgovarjanje za prijatelja oz. partnerja

Izračun enosmerne analize variance je pokazal statistično pomembne razlike med udeleženci in udeleženkami raziskave v ravni odprte komunikacije z mamo in vrstnikom ter neodtujenosti od mame, očeta in vrstnika. Udeleženke imajo z mamo in vrstnikom bolj odprto komunikacijo kot udeleženci. Raven neodtujenosti od mame, očeta in vrstnika je pri udeleženkah višja kot pri udeležencih (glej tabelo 2).

Tabela 2. Enosmerna analiza variance za preverjanje razlik v mladostnikovih odnosih s starši in vrstnikom glede na spol

Odnosi	Spol	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Odprta komunikacija (mama)	moški	3,14	,49	7,96	140	,005
	ženski	3,43	,68			
Odprta komunikacija (vrstnik)	moški	3,79	,57	27,45	146	,000
	ženski	4,29	,58			
Neodtujenost (mama)	moški	3,46	,78	13,70	147	,000
	ženski	3,90	,67			
Neodtujenost (oče)	moški	3,11	,65	10,57	147	,001
	ženski	3,41	,52			
Neodtujenost (vrstnik)	moški	3,79	,67	23,45	150	,000
	ženski	4,27	,56			
Nadzor (mama)	moški	3,02	,59	25,28	136	,000
	ženski	3,58	,67			
Vpliv (vrstnik)	moški	2,57	,75	6,69	126	,011
	ženski	2,25	,64			

Udeleženci in udeleženke se pomembno razlikujejo v ravni zaznanega nadzora s strani mame in zaznanega vpliva vrstnika. Nadzor s strani mame višje ocenjujejo udeleženke kot udeleženci, vpliv vrstnika pa višje ocenjujejo udeleženci kot udeleženke (glej tabelo 2). Ker se nadzor v pričujoči raziskavi kaže predvsem kot seznanjenost z vedenji mladostnika, so omenjeni rezultati glede na razlike v odprti komunikaciji pričakovani. Sicer pa avtorji (McArdle idr., 2002) svetujejo, da bi predvsem mame morale imeti večji nadzor nad sinovi kot hčerkami, saj so fantje bolj nagnjeni k tveganemu vedenju, kot je uživanje drog, in kršenju pravil kot dekleta.

Udeleženci poročajo, da so v življenju pogosteje uživali pivo ($\chi^2 = 24,55$, *df*

= 3, $p < ,001$) in mamila ($\chi^2 = 11,63$, $df = 2$, $p < ,01$) kot udeleženske, prav tako so v zadnjih tridesetih dnevih pogosteje uživali pivo ($\chi^2 = 33,90$, $df = 3$, $p < ,001$) in mamila ($\chi^2 = 13,57$, $df = 3$, $p < ,01$) kot udeleženske. Za ostale substance ni statistično pomembnih razlik med spoloma. Rezultati se ujemajo z odkritji drugih slovenskih raziskav. R. Marčič (2006b) poroča, da so se fantje v primerjavi z dekleti vedli bolj težavno v primerih pitja alkoholnih pijač in kajenja marihuane. Razlike med spoloma v pogostosti kajenja cigaret niso bile statistično pomembne. Do podobnih rezultatov so prišli tudi v drugi raziskavi (Tomori, Stergar, Pinter, Makovec in Stikovič, 1998), v kateri je prav tako več fantov kot deklet odgovorilo, da pijejo alkohol. Več deklet kot fantov pa je odgovorilo, da še nikoli niso zaužile mehke droge.

Rezultati pričujoče raziskave so pokazali, da starost udeležencev ni povezana z njihovo navezanostjo, zaznanim maminim nadzorom, zaznanim vplivom staršev ali vrstnika in uživanjem zdravju škodljivih substanc, povezana je le z zaznanim očetovim nadzorom. Starejši udeleženci ocenjujejo, da jih očetje manj nadzirajo, kot mlajši ($r = -,23$, $p < ,01$).

Tabela 3. Enosmerna analiza variance za preverjanje razlik v mladostnikovih odnosih s starši in vrstnikom glede na zaključeno srednjo šolo

Odnosi	Srednja šola	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Odperta komunikacija (oče)	gimnazija	3,11	,80	6,35	132	,013
	drugo	2,75	,74			
Zaupanje (oče)	gimnazija	3,96	,75	8,68	133	,004
	drugo	3,53	,87			
Komunikacija/zaupanje (vrstnik)	gimnazija	4,17	,59	9,11	143	,003
	drugo	3,84	,65			
Neodtujenost (vrstnik)	gimnazija	4,13	,60	3,94	147	,049
	drugo	3,90	,75			
Nadzor (oče)	gimnazija	2,90	,66	6,25	132	,014
	drugo	2,58	,72			

Izračuni enosmerne analize variance kažejo, da se udeleženci razlikujejo glede na vrsto dokončane srednje šole v ocenah odprte komunikacije in zaupanja z očetom ter odprte komunikacije/zaupanja in neodtujenosti z vrstnikom, in sicer udeleženci, ki so končali gimnazijski srednješolski program, višje ocenjujejo odprto komunikacijo in zaupanje z očetom ter odprto komunikacijo/zaupanje z vrstnikom in neodtujenost od vrstnika kot udeleženci, ki so končali strokovni program. Tudi zaznani nadzor očeta se pomembno razlikuje pri udeležencih, ki so zaključili različno srednjo šolo, in sicer zaznani nadzor je višji pri udeležencih, ki so zaključili gimnazijski program, kot pri tistih, ki so zaključili strokovnega (glej tabelo 3). Glede zaznanega vpliva pa ni statistično pomembnih razlik. Obstaja pomembna povezanost med zaključeno

srednjo šolo in uživanjem tobaka ($\chi^2 = 8,51$, $df = 3$, $p < ,05$) in piva ($\chi^2 = 8,22$, $df = 3$, $p < ,05$) v zadnjih tridesetih dnevih, in sicer v obeh primerih so užili več substanc udeleženci, ki so zaključili strokovno srednjo šolo.

Tabela 4. *Enosmerna analiza variance za preverjanje razlik v mladostnikovih odnosih s starši in vrstnikom glede na to, ali so odgovarjali za prijatelja ali za partnerja*

Odnosi	Vrstnik	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Odrpta komunikacija (oče)	partner	3,15	,74	4,03	127	,047
	prijatelj	2,87	,82			
Zaupanje (oče)	partner	4,01	,70	5,68	129	,019
	prijatelj	3,67	,87			
Komunikacija/zaupanje (vrstnik)	partner	4,35	,51	26,45	138	,000
	prijatelj	3,85	,61			
Neodtujenost (vrstnik)	partner	4,20	,62	5,72	142	,018
	prijatelj	3,95	,64			

Udeleženci, ki so odgovarjali za prijatelja, in tisti, ki so odgovarjali za partnerja, se statistično pomembno razlikujejo v ocenah odrpote komunikacije in zaupanja z očetom, odrpote komunikacije/zaupanja z vrstnikom in neodtujenosti od vrstnika, in sicer tisti, ki so odgovarjali za partnerja, višje ocenjujejo odrpoto komunikacijo in zaupanje z očetom ter komunikacijo/zaupanje z vrstnikom in neodtujenost od vrstnika kot tisti, ki so odgovarjali za prijatelja (glej tabelo 4). Na osnovi rezultatov lahko sklepamo, da je romantična vez pozitivno povezana s kakovostnimi odnosi z očetom. Glede na to, da je za partnerja odgovarjalo 57 % udeleženk in 37 % udeležencev, lahko predpostavljamo, da zgoraj zapisani sklep velja v večji meri za udeležence kot udeležence.

V zvezi s spremenljivko prijatelj-partner sem oblikovala le ničelno hipotezo, saj sem to spremenljivko v pričujoči raziskavi obravnavala le v smislu preliminarnih analiz. Podobno sem obravnavala tudi spremenljivke spol, starost in zaključeno srednjo šolo. Rezultati niso v celoti podprli ničelne hipoteze v zvezi s povezanostjo teh spremenljivk z uživanjem zdravju škodljivih substanc, zato bi bilo smiselno v nadaljnjih raziskavah vlogo teh spremenljivk temeljiteje preučiti.

Korelacije med rezultati uporabljenih ocenjevalnih lestvic

Izračuni Pearsonovih korelacijskih koeficientov so pokazali, da je stopnja zaznanega nadzora mame nad udeležencem pomembno pozitivno povezana z njegovo odrpoto komunikacijo z mamo ($r = ,69$, $p < ,001$), zaupanjem med njim in mamo ($r = ,59$, $p < ,001$) in stopnjo neodtujenosti od mame ($r = ,56$, $p < ,001$). Stopnja zaznanega nadzora, ki ga vrši oče nad udeležencem, je pomembno pozitivno povezana z njegovo odrpoto komunikacijo z očetom ($r = ,66$, $p < ,001$), zaupanjem med njim in očetom ($r =$

,55, $p < ,001$) in stopnjo neodtujenosti od očeta ($r = ,31, p < ,001$). Rezultati so podprli hipotezo o pozitivni povezanosti med navezanostjo na starše in nadzorom staršev, hkrati pa ugotovitve drugih avtorjev (npr. Getz in Bray, 2005), da se konstruktivni nadzor staršev nad mladostnikom dogaja predvsem v družinah z odprto komunikacijo med starši in mladostnikom, kjer starši izražajo veliko toplino do mladostnika, ni večjih družinskih konfliktov in starši niso alkoholiki oz. ne uživajo mamil.

Zaznani vpliv staršev je pomembno povezan s stopnjo odprte komunikacije z mamo ($r = ,22, p < ,05$) in neodtujenosti od vrstnika ($r = -,24, p < ,01$), in sicer, čim večji, kot je zaznani vpliv staršev na udeleženca, tem bolj je odprta njegova komunikacija z mamo in tem nižja je stopnja njegove neodtujenosti od vrstnika oz. z drugimi besedami, čim večji, kot je zaznani vpliv staršev, tem večja je udeleženčeva odtujenost od vrstnika. Zaznani vpliv vrstnika pa je pomembno negativno povezan z odprto komunikacijo z mamo ($r = -,18, p < ,05$), zaupanjem med udeležencem in mamo ($r = -,28, p < ,01$), neodtujenostjo z mamo ($r = -,35, p < ,001$), očetom ($r = -,29, p < ,001$) in vrstnikom ($r = -,22, p < ,05$). Preseneča predvsem zadnja, sicer nizka, a statistično pomembna, zveza, ki kaže, da večji kot je zaznani vpliv vrstnika na udeleženca, večja je njegova odtujenost od vrstnika. V nadaljnjih raziskavah bi bilo smiselno to zvezo podrobneje preučiti. Rezultati niso v celoti podprli hipoteze o pozitivni povezanosti med navezanostjo in zaznanim vplivom, še posebno ne v zvezi z vplivom vrstnika.

Rezultati so podprli hipotezo o pozitivni povezanosti zaznanega nadzora in vpliva staršev le za mamin nadzor ($r = ,21, p < ,05$), ne pa tudi za očetov. Zveze med zaznanim nadzorom mame in očeta in zaznanim vplivom vrstnika so pričakovano negativne, a niso statistično pomembne.

Izračuni Spearmanovih korelacijskih koeficientov so pokazali, da so udeleženci, ki ocenjujejo komunikacijo z mamo kot bolj odprto, v življenju manj uživali pivo ($r_s = -,31, p < ,001$), žgane pijače ($r_s = -,22, p < ,05$), mamila ($r_s = -,21, p < ,05$) in pomirjevala ($r_s = -,23, p < ,01$). Večje je zaupanje med njimi in mamo, manj so v življenju uživali pivo ($r_s = -,24, p < ,01$), vino ($r_s = -,20, p < ,05$), mamila ($r_s = -,22, p < ,01$) in pomirjevala ($r_s = -,31, p < ,001$). Bolj kot so njihovi odnosi z mamo neodtujeni, manj so v življenju uživali pivo ($r_s = -,33, p < ,001$), žgane pijače ($r_s = -,18, p < ,05$), mamila ($r_s = -,26, p < ,01$) in pomirjevala ($r_s = -,33, p < ,001$). Bolj kot je njihova komunikacija z očetom odprta, manj so v življenju uživali pomirjevala ($r_s = -,17, p < ,05$). Višje kot je zaupanje med njimi in očetom, manj so uživali pomirjevala ($r_s = -,18, p < ,05$). Bolj kot so njihovi odnosi z očetom neodtujeni, manj so uživali kavo ($r_s = -,18, p < ,05$), pivo ($r_s = -,32, p < ,001$), žgane pijače ($r_s = -,17, p < ,05$), mamila ($r_s = -,21, p < ,05$) in pomirjevala ($r_s = -,34, p < ,001$). Bolj kot so njihovi odnosi z vrstnikom neodtujeni, manj so v življenju uživali mamila ($r_s = -,24, p < ,01$).

Izračuni so pokazali, da bolj kot je odprta komunikacija udeležencev z mamo, manj so le-ti v zadnjih tridesetih dneh uživali kavo ($r_s = -,18, p < ,05$), pivo ($r_s = -,24, p < ,01$) in mamila ($r_s = -,31, p < ,001$), večje kot je zaupanje med udeležencem in mamo, manj so le-ti uživali tobak ($r_s = -,18, p < ,05$), pivo ($r_s = -,20, p < ,05$) in

mamila ($r_s = -,28, p < ,01$), večja kot je neodtujenost od mame, manj so uživali tobak ($r_s = -,20, p < ,05$), pivo ($r_s = -,32, p < ,001$) in mamila ($r_s = -,24, p < ,01$). Bolj kot je odprta njihova komunikacija z očetom, manj so uživali vino ($r_s = -,24, p < ,01$), več kot je zaupanja med njimi in očetom, manj so uživali tobak ($r_s = -,31, p < ,001$), pivo ($r_s = -,20, p < ,05$), vino ($r_s = -,21, p < ,05$) in mamila ($r_s = -,26, p < ,01$), večja kot je neodtujenost od očeta, manj so uživali tobak ($r_s = -,20, p < ,05$), pivo ($r_s = -,29, p < ,001$) in mamila ($r_s = -,21, p < ,05$). Bolj kot je odprta njihova komunikacija in več je zaupanja z vrstnikom, manj so uživali pivo ($r_s = -,26, p < ,01$). Večja kot je neodtujenost od vrstnika, manj so uživali pivo ($r_s = -,25, p < ,01$) in mamila ($r_s = -,23, p < ,01$). Rezultati so podprli hipotezo o negativni povezanosti med navezanostjo na starše in vrstnika ter uživanjem zdravju škodljivih substanc.

Predstavljeni rezultati kažejo, da bi bilo smiselno povečati vzorec raziskave in preučiti razlike med spoloma v ocenah različnih dejavnikov uživanja zdravju škodljivih substanc. Raziskava z mladostniki iz ZDA (Luk, Farhat, Iannotti in Simons-Morton, 2010) je pokazala, da je vpliv mladostnikove komunikacije z mamo in očetom na mladostnikovo uživanje zdravju škodljivih substanc različen glede na spol mladostnika oz. vrsto škodljive substance. Pri sinovih je komunikacija z očetom zaščitni dejavnik za uživanje marihuane, komunikacija z mamo pa za kajenje. Niti komunikacija z mamo niti z očetom pa ni zaščitni dejavnik uživanja zdravju škodljivih substanc pri hčerkah.

Zaznani nadzor, ki ga vrši mama nad udeležencem, je statistično pomembno negativno povezan s pogostostjo uživanja kave ($r_s = -,19, p < ,05$), piva ($r_s = -,31, p < ,001$), vina ($r_s = -,21, p < ,05$), žganih pijač ($r_s = -,19, p < ,05$) in mamil ($r_s = -,26, p < ,01$) v življenju. Zaznani nadzor, ki ga vrši oče nad udeležencem, je statistično pomembno negativno povezan s pogostostjo uživanja kave ($r_s = -,19, p < ,05$), piva ($r_s = -,20, p < ,05$), žganih pijač ($r_s = -,19, p < ,05$) in pomirjeval ($r_s = -,22, p < ,01$) v življenju. Zaznani nadzor, ki ga vrši mama nad udeležencem, je statistično pomembno negativno povezan s pogostostjo uživanja piva ($r_s = -,34, p < ,001$) in mamil ($r_s = -,27, p < ,01$) v zadnjih tridesetih dnevih. Nadzor, ki ga vrši oče nad udeležencem, je statistično pomembno negativno povezan s pogostostjo uživanja tobaka v zadnjih tridesetih dnevih ($r_s = -,24, p < ,01$). Rezultati so podprli hipotezo o negativni povezanosti med zaznanim nadzorom staršev in uživanjem zdravju škodljivih substanc.

Zaznani vpliv staršev je statistično pomembno pozitivno povezan s pogostostjo uživanja pomirjeval v življenju ($r_s = ,18, p < ,05$), zaznani vpliv vrstnika pa je statistično pomembno pozitivno povezan s pogostostjo uživanja tobaka ($r_s = ,24, p < ,01$), piva ($r_s = ,23, p < ,05$) in mamil ($r_s = -,24, p < ,01$) v življenju. Zaznani vpliv staršev in vrstnika ni povezan s pogostostjo uživanja različnih zdravju škodljivih substanc v zadnjem mesecu. Rezultati so podprli hipotezo o pozitivni povezanosti med zaznanim vplivom vrstnika in uživanjem zdravju škodljivih substanc, niso pa podprli hipoteze o negativni povezanosti med vplivom staršev in uživanjem zdravju škodljivih substanc.

Zaključek

Splošna ugotovitev, ki izhaja iz rezultatov pričujoče raziskave, je, da obstaja pomembna povezanost med mladostnikovo navezanostjo na starše in vrstnika, zaznavo nadzora s strani staršev, zaznavo vpliva staršev in vrstnika in pogostostjo uživanja zdravju škodljivih substanc. Čim boljši, kot so mladostnikovi odnosi s starši, tj. bolj kot je njegova komunikacija s starši odprta, več kot je zaupanja med njim in starši, manj kot so odnosi odtujeni, tem bolj so starši seznanjeni s tem, kaj mladostnik dela, kakšna so njegova pričakovanja, prepričanja in želje, kar staršem omogoča, da v večji meri vplivajo na mladostnika. Vse to pa znižuje verjetnost, da bo mladostnik posegel po zdravju škodljivih substanc in da bo podlegel vplivom neustreznih vrednot, ki jih zastopajo nekateri njegovi vrstniki. Pri tem bi bilo napačno prezreti dejstvo, da omenjene povezave niso enosmerne, ampak so dvosmerne, da tudi mladostnik sooblikuje svoje odnose s starši.

Ko interpretiramo rezultate pričujoče raziskave, je treba upoštevati tako njene prednosti kot omejitve.

Pomembna prednost raziskave je, da je bil uporabljen z novimi postavkami dopolnjen pripomoček Nadzor in povsem nov pripomoček Vpliv (ki je dodatno osvetlil problematiko mladostnikovih odnosov s starši in vrstniki) ter da so bili pripomočki ločeno uporabljeni za mame, očete in vrstnika, kar ne zasledimo v drugih podobnih študijah (glej Branstetter, Furman in Cottrell, 2009). V raziskavi so sodelovali mladostniki, ki so že na prehodu v odraslost, kar spet ni značilno za večino drugih študij tovrstne problematike. Dosežki raziskave odkrivajo dejavnike, ki vplivajo na mladostnikovo uživanje zdravju škodljivih substanc, zato so pomembni za psihološko stroko in uporabni za vse, ki živijo, vzgajajo, izobražujejo in (morda) zdravijo mladostnike.

Omeniti moram tudi omejitve raziskave. V raziskavi so sodelovali le študentje in ne tudi drugi mladostniki obravnavane starosti. Raziskovalni vzorec je bil omejen le na študente prvih letnikov. Optimalno bi bilo spremljati udeležence še nadaljnja leta študija ali pa uporabiti prečni vzorec raziskovanja, da bi lahko ugotovili, ali se preučevane zveze med spremenljivkami spreminjajo glede na starost udeležencev. Tudi zaradi relativno majhnega števila udeležencev in zato, ker so bili to le študenti mariborske univerze, rezultatov pogostosti uživanja zdravju škodljivih substanc ne moremo obravnavati kot norm, značilnih za slovenske mladostnike obravnavane starosti. To pa ni napaka študije, saj njen cilj ni bil ugotavljati, v kolikšni meri mladostniki uživajo zdravju škodljive substance, kakšne odnose imajo s starši ipd., ampak je bil cilj odkriti, v kolikšni meri so določeni dejavniki povezani z uživanjem zdravju škodljivih substanc. Večja pomanjkljivost je, da vzorec udeležencev ni bil povsem uravnotežen po spolu in da je bil premajhen, da bi omogočal ustrezne analize spremenljivk po spolu. Rezultati veljajo le za obravnavane slovenske mladostnike. Posplošitev ugotovitev o povezavah med pogostostjo uživanja zdravju škodljivih substanc in mladostnikovimi odnosi s starši in vrstnikom bi omogočili rezultati

medkulturnih raziskav. Mladi, ki odraščajo v različnih kulturah, se osamosvajajo v različni starosti (npr. Italijani se osamosvojijo in se odselijo od staršev zelo pozno v primerjavi z Nizozemci (in mladimi še v nekaterih drugih evropskih državah) (Ciairano idr., 2006). Starost, ko se posameznik osamosvoji, verjetno vpliva na v pričujoči raziskavi obravnavane spremenljivke, kot so nadzor in vpliv staršev, komunikacija ipd. Pričakujem, da se s starostjo nadzor in vpliv staršev manjša, vpliv partnerja pa večja, kar se lahko odraža tudi v pogostosti uživanja zdravju škodljivih substanc.

V pričujoči raziskavi sem merila le pogostost uživanja različnih zdravju škodljivih substanc, ne pa tudi količine zaužitih substanc in situacije, v katerih mladostniki te substance uživajo. Npr., verjetno ni vseeno, ali mladostnik popije kozarec vina vsak dan pri kosilu ali pije vino v večjih količinah brez hrane. Številni avtorji (pregled v Getz in Bray, 2005) ločijo več stopenj uživanja alkohola od popolne abstinence do problematičnega pitja. Prednost pričujoče raziskave je, da so lestvice merile pogostost uživanja različnih vrst alkohola in alkohol ni bil obravnavan kot enotna kategorija. Tudi drugi avtorji ugotavljajo, da so mere bolj veljavne in zanesljive, če alkohola ne obravnavamo kot enotne kategorije in merimo tako pogostost kot količino zaužitega alkohola (pregled v Getz in Bray, 2005). Nasprotno pa so bila mamila obravnavana kot enotna kategorija, saj je bilo v pričujoči raziskavi število udeležencev, ki uživajo mamila, majhno. Ne le za pitje alkohola, ampak tudi za uživanje drugih v raziskavi obravnavanih škodljivih substanc, bi bilo smiselno določiti kategorije, kot npr. še nikoli užival substance, faza eksperimentiranja in stalno uživanje substance. Smiselno bi bilo ugotavljati starost, pri kateri je posameznik prvič zaužil zdravju škodljivo substanco. Raziskave (Grant in Dawson, 1997) namreč kažejo, da ta starost pomembno napoveduje kasnejšo problematično uživanje zdravju škodljivih substanc.

Izpolnjevanje vprašalnikov je bilo anonimno, a možno je, da so udeleženci nanje odgovarjali socialno zaželeno. Res je, da je bila predmet preučevanja udeleženčeva zaznava različnih dejavnikov in ne njihovo dejansko stanje, a tudi ocene te zaznave so lahko socialno zaželene. Če bi hoteli meriti dejansko stanje, bi podobno kot v raziskavi avtorja Branstetter in sodelavcev (2009) lahko pritegnili k ocenjevanju primerljivih lestvic mladostnikove druge pomembne osebe in bi poleg metode papir-svinčnik izvedli tudi druge metode, kot je npr. intervju. Pri interpretaciji rezultatov moramo upoštevati, da so bili vprašalniki, ki so jih izpolnjevali udeleženci raziskave, občirni, postavke ocenjevalnih lestvic so bile podobne, kar je morda nekatere udeležence vodilo do upada pozornosti in posledično do manj veljavnih odgovorov. Morda bi bilo smiselno v nadaljnjih raziskavah uporabiti vprašalnike v takšnem vrstnem redu, da si primerljivi vprašalniki ne bi sledili.

Povsem verjetno je, da imajo na uživanje zdravju škodljivih substanc pri mladostnikih pomemben vpliv tudi druge zanje pomembne osebe, kot so stari starši, športni trenerji, morebitni psihoterapevti ipd., kar bi bilo smiselno upoštevati v nadaljnjih raziskavah. Seveda pa imajo tudi mladostniki vpliv na te osebe in na medsebojne odnose.

Raziskava odpira številna vprašanja, kot npr. koliko je navezanost, nadzor in vpliv staršev na mladostnika odvisen od tipa vzgoje; v kolikšni meri je zveza med navezanostjo, nadzorom, vplivom staršev oz. vrstnika in uživanjem zdravju škodljivih substanc povezana z mladostnikovimi osebnostnimi lastnostmi, vrednotami, stališči, samopodobo (tj. v kolikšni meri so zveze dvosmerne); ali obstajajo različne vrste nadzora in kako le-te vplivajo na mladostnika itd.

Dobrodošle bi bile vzdolžne raziskave povezanosti mladostnikovih odnosov s starši in vrstniki in mladostnikovim uživanjem zdravju škodljivih substanc, da bi preučili, ali se intenzivnost teh zvez spreminja, ko mladostnik prehaja v obdobje zgodnje odraslosti.

Zahvala

Za sodelovanje pri zbiranju podatkov se avtorica zahvaljuje udeleženkam izbirnega predmeta *Razvoj navezanosti in njene aplikacije* na oddelku Psihologija na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru v študijskem letu 2009/10.

Literatura

- Allen, J. P., McElhaney, K. B., Kuperminc, P. G. in K. M. Jodl (2004). Stability and change in attachment security across adolescence. *Child Development*, 75, 1792–1805.
- Allen, J. P., McElhaney, K. B., Land, D. J., Kuperminc, G. P., Moore, C. W., O’Beirne-Kelly, H. in Kilmer, S. L. (2003). A secure base in adolescence: Markers of attachment security in the mother-adolescent relationship. *Child Development*, 74, 292–307.
- Allen, J. P., Porter, M., McFarland, C., McElhaney, K. B. in Marsh, P. (2007). The relation of attachment security to adolescents’ paternal and peer relationships, depression, and externalizing behavior. *Child Development*, 78, 1222–1239. doi: 10.1111/j.1467-8624.2007.01062.x
- Armsden, G. C. in Greenberg, M. T. (1987). The inventory of parent and peer attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 16, 427–454.
- Bauman, K. E., Carver, K. in Gleiter, K. (2001). Trends in parent and friend influence during adolescence: The case of adolescent cigarette smoking. *Addictive Behaviors*, 26, 349–361.
- Bowlby, (1988). *A secure base: Parent-child attachments and healthy human development*. New York: Basic Books.
- Branstetter, S. A., Furman, W. in Cottrell, L. (2009). The influence of representations of attachment, maternal-adolescent relationship quality, and maternal monitoring on adolescent substance use: A 2-year longitudinal examination. *Child Development*, 80, 1448–1462. doi: 10.1111/j.1467-8624.2009.01344.x
- Bray, J. H., Adams, G. M., Getz, J. G. in Baer, P. E. (2001). Developmental, family, and ethnic influences on adolescent alcohol usage: A growth curve approach. *Journal of Family Psychology*, 15, 301–314.

- Brown, B. B., Mounts, N., Lamborn, S. D. in Steinberg, L. (1993). Parenting practices and peer group affiliation in adolescence. *Child Development*, 64, 467–482.
- Ciairano, S., van Schuur, W., Molinengo, G., Bonino, S. in Miceli, R. (2006). The use of psychoactive substances among Dutch and Italian adolescents: The contribution of personal and relational resources and vulnerabilities. *European Journal of Developmental Psychology*, 3, 321–337. doi: 10.1080/17405620500463898
- Dishion, T. J. in McMahon, R. J. (1998). Parental monitoring and the prevention of adolescent problem behavior: A conceptual and empirical formulation. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 1, 61–75.
- Drapela, L. A. in Mosher, C. (2007). The conditional effect of parental drug use on parental attachment and adolescent drug use: Social control and social development model perspectives. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, 16, 63–87. doi: 10.1300/J029v16n03_04
- Duncan, T. E., Duncan, S. C. in Hops, H. (1996). The role of parents and older siblings in predicting adolescent substance use: Modeling development via structural equation latent growth methodology. *Journal of Family Psychology*, 10, 158–172.
- Duncan, T. E., Tildesley, E., Duncan, S. C. in Hops, H. (1995). The consistency of family and peer influences on the development of substance use in adolescence. *Addiction*, 90, 1647–1660.
- Eggert, L. L., Herting, J. R. in Thompson, E. A. (1996). The Drug Involvement Scale for Adolescents (DISA). *Journal of Drug Education*, 26, 101–130.
- Engels, R. C. M. E. in Bogt, T. (2001). Influences of risk behaviors on the quality of peer relations in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 30, 675–695.
- Gavazzi, S. M., Lim, J.-Y., Yarcheck, C. M., Bostic, J. M. in Scheer, S. D. (2008). The impact of gender and family processes on mental health and substance use issues in a sample of court-involved female and male adolescents. *Journal of Youth & Adolescence*, 37, 1071–1084. doi: 10.1007/s10964-008-9306-7
- Getz, J. G. in Bray, J. H. (2005). Predicting heavy alcohol use among adolescents. *American Journal of Orthopsychiatry*, 75, 102–116.
- Grant, B. F. in Dawson, D. A. (1997). Age at onset of alcohol use and its association with DSM-IV alcohol abuse and dependence: Results from the National Longitudinal Epidemiologic Survey. *Journal of Substance Abuse*, 9, 103–110.
- Luk, J. W., Farhat, T., Iannotti, R. J. in Simons-Morton, B. G. (2010). Parent-child communication and substance use among adolescents: Do father and mother communication play a different role for sons and daughters? *Addictive Behaviors*, 35, 426–431. doi: 10.1016/j.addbeh.2009.12.009
- Lynskey, M. T. in Fergusson, D. M. (1995). Childhood conduct problems, attention deficit behaviors, and adolescent alcohol, tobacco, and illicit drug use. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 23, 281–302.
- Mahler, M. S., Pine, F. in Bergman, A. (1975). *The psychological birth of the human infant, symbiosis and individuation*. London: Hutchinson.
- Marčič, R. (2006a). Povezanost mladostnikove samopodobe in samospoštovanja z nekaterimi zdravju škodljivimi vedenji [Correlation of adolescents' self-image and self-esteem with some unwholesome behaviours]. *Psihološka obzorja*, 15, 53–65.
- Marčič, R. (2006b). Razlike med spoloma v samopodobi, samospoštovanju in nekaterih zdravju škodljivih vedenjih [Gender differences in self-image, self-esteem and

- some unwholesome behaviours]. *Anthropos*, 38(3–4), 63–76.
- Zupančič, M. (2004). Predmet in zgodovina razvojne psihologije. V L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.) (2004), *Razvojna psihologija* (str. 6–27). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Mason, W. in Windle, M. (2002). Reciprocal relations between adolescent substance use and delinquency: A longitudinal latent variable analysis. *Journal of Abnormal Psychology*, 111, 63–76.
- McArdle, P., Wiegiersma, A., Gilvarry, E., Kolte, B., McCarthy, S., Fitzgerald, M., Brinkley, A., Blom, M., Stoeckel, I., Pierolini, A., Michels, I., Johnson, R. in Quensel, S. (2002). European adolescent substance use: the roles of family structure, function and gender. *Addiction*, 97, 329–336.
- Molina, B. S. G. in Pelham, W. E. (2003). Childhood predictors of adolescent substance use in a longitudinal study of children with ADHD. *Journal of Abnormal Psychology*, 112, 497–507.
- Plomin, R., DeFries, J. C., McClearn, G. E. in Rutter, M. (1997). *Behavioral genetics*. New York: W. H. Freeman and Company.
- Puklek Levpušček, M. (2001). Razvoj vedenjske avtonomije mladostnikov v odnosu do staršev in vrstnikov [The development of behavioural individuation of adolescents in relation to parents and peers]. *Anthropos*, 33(1/3), 63–74.
- Puklek Levpušček, M. (2003). Psihosocialne značilnosti mladostnikov z različnim profilom osamosvajanja v odnosu do staršev [Psychosocial characteristics of adolescents with different profiles of individuation in relation to parents]. *Psihološka obzornja*, 12, 71–89.
- Reinert, D. F. in Edwards, C. E. (2009). Childhood physical and verbal mistreatment, psychological symptoms, and substance use: Sex differences and the moderating role of attachment. *Journal of Family Violence*, 24(8), 589–596. doi: 10.1007/s10896-009-9257-0
- Tomori, M., Stergar, E., Pinter, B., Rus Makovec, M. in Stikovič, S. (1998). *Dejavniki tveganja pri slovenskih srednješolcih [Risk factors in Slovenian high school students]*. Ljubljana: Psihiatrična klinika Ljubljana.
- West, M., Rose, M. S., Spreng, S., Sheldon-Keller, A. in Adam, K. (1998). Adolescent attachment questionnaire: A brief assessment of attachment in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 27, 661–673.